

تأثیر نمایش خلاق بر رفتار کودکان پیش دبستانی

مریم جعفری^۱

تاریخ پذیرش: ۸۹/۱۱/۱۰

تاریخ وصول: ۸۹/۷/۲۹

چکیده

پژوهش انجام یافته تشریح کارگاه نمایش خلاق در میان کودکان پیش دبستانی و بررسی تأثیر آن بر رفتار این کودکان بود که در آن محقق از روش تحقیق کیفی بهره برده و به توصیف داده‌ها می‌پردازد. روش تحلیل داده‌ها توصیفی است. در این پژوهش شیوه انجام جلسات و مشاهدات پژوهشگر و نیز تغییر رفتار کودکان طی جلسات توصیف شدند. سوالات مطرح در پژوهش حاضر عبارت بودند از: چگونه تأثیرپذیری کودکان در کارگاه نمایش خلاق، ارتقاء مهارت‌های کودکان در موقعیت‌های اجتماعی و تعمیم این مهارت‌ها به دنیای واقعی و افزایش خودآگاهی آنان. در تحقیق حاضر روش مشاهده به منظور جمع‌آوری اطلاعات لازم برای تحقیق انتخاب گردید و از آنجا که مشاهده گر (مریبه نمایش) کاملاً در این امر مشارکت داشت، مشاهده از نوع آشکار انتخاب شد. ابزار دیگری که مشاهده گر در این تحقیق به عنوان منابع اطلاعاتی خود مورد استفاده قرار داد، تصاویر ضبط شده توسط دستگاه فیلم برداری بود، این ابزار که صاحب نظران علم تحقیق آن را مشاهده دست دوم نیز نامیده‌اند، برای ثبت تصاویر و گفتگوهای حین تحقیق مورد استفاده قرار گرفت.

---

^۱. دانشجوی کارشناسی ارشد مشاوره دانشگاه آزاد اسلامی واحد رودهن

جامعه تحقیق کودکان پیش دبستانی (کودکان زیر هفت سال) در نظر گرفته شد و نمونه تحقیق که به طور هدفمند انتخاب شد، هفت نفر از کودکان دختر و پسر زیر هفت سال مهد کودک بودند.

محقق در این پژوهش با ثبت لحظه به لحظه وقایع کارگاه، به بررسی تغییرات به وجود آمده در رفتار کودکان نسبت به قبل از برگزاری کارگاه پرداخت، این سنجش از طریق اندازه گیری میزان مشارکت، بروز خلاقیت و اعتماد به نفس آنان انجام پذیرفت. چگونگی تاثیر نمایش خلاق بر رفتار کودکان از طریق تحریک خلاقیت، افزایش مهارت کودکان در مواجهه با موقعیت‌های اجتماعی شبیه سازی شده و امکان تعمیم آن به دنیای واقعی از جمله نتایج تحقیق حاضر بود.

واژه‌های کلیدی: هنردرمانی، سایکو درام (تئاتر درمانی)، خلاقیت، نمایش خلاق، کارگاه نمایش خلاق.

مقدمه

هر اثر هنری روح انسان را به گونه‌ای صیقل می‌دهد. زمانی که با شخصیت‌های داستان‌ها، نوای گرم موسیقی و بازیگران تئاتر می‌گیریم، می‌خندیم و می‌جنگیم، این هم ذات پنداری زمینه ساز بروز احساسات نهفته ما می‌شود. اما در میان هنرها، نمایش جایگاهی ویژه دارد. امروزه و پس از پژوهش‌های بسیاری که سر منشأ عمده آن‌ها یک روانشناس اتریشی به نام «جاکوب لوی مورینو»^۱ است رابطه درمان روانی انسان از طریق نمایش را باید رابطه‌ای کشف شده و به اثبات رسیده قلمداد نمود. در اصطلاح به نمایش‌هایی که بهره‌ای از فی البداهگی دارند و به قصد پرورش توانایی‌های فردی کار می‌شوند، «نمایش خلاق» می‌گویند. این نمایش‌ها در حوزه تعلیم و تربیت قرار می‌گیرند و بیش‌تر خاص کودکان و نوجوانان هستند. هدف اصلی این نمایش‌ها "پرورش" است نه "نمایش". بازی‌های نمایشی و تئاتر مورد استقبال

^۱ Jacob I. moreno

کودکان است و نقش مؤثری در رشد تکلم، پرورش اجتماعی و دیگر ابعاد شخصیت کودک ایفا می‌کند. آموزش آداب فرهنگی، مقررات اجتماعی و مضامین اخلاقی و انسانی، شیوه برقراری روابط سالم و سازنده با دیگران، ایجاد و تقویت حس مسئولیت پذیری از جمله مواردی است که می‌توان شرایط مناسب برای تحقیق آن‌ها را در دوران کودکی از طریق بازی‌های نمایشی یا تئاتر کودکان فراهم آورد. اشتغال به این فعالیت خلاق علاوه بر پرورش حس زیبایی دوستی و ذوق هنری کودک نقش مؤثری نیز در رشد شخصیت، شناخت مشکلات و نابسامانی‌های روانی و درمانی دارد. این نمایش شیوه‌های برای "آموزش و یادگیری" بر مبنای گرایش جهانی به بازی نمایشی است که در هر انسانی یافت می‌شود. این نمایش همه را به توانایی‌های بازیگری خود، آگاه می‌کند. فرآیندی برای خلاقیت و توانایی حل مسئله است که همه به آن نیاز دارند. عمده پژوهش‌های انجام شده در ایران قبل از پژوهش حاضر که توسط کانون نمایشگران خلاق انجام پذیرفته بود، توجه خود را صرفاً معطوف به برگزاری کارگاه‌های نمایش خلاق کرده و از ثبت و بررسی دقیق مشاهدات بازمانده اند.

نخستین پژوهش از پژوهش‌های مربوط به این مرکز در سال ۸۵ تحت عنوان اجرای نمایش خلاق در محدوده هشت شهر استان کرمان انجام شده بود، در این کارگاه که به سرپرستی آقاعباسی و در محل هنرستان هنرهای زیبا شهر کرمان برگزار می‌گردید داوطلبان مربیگری از هشت شهر استان شرکت داشتند، نخست درباره نمایش خلاق، فلسفه و اهداف آن صحبت شده بود. پس از آن شرکت کنندگان به طور عملی بخش‌های مختلف کارگاهی را تجربه کرده بودند. تمرین‌های دستگرمی، حرکت و گنجینه لغت، تمرین‌هایی برای دیدن، تمرین‌هایی برای شنیدن، تمرین‌هایی برای لمس کردن، تمرین‌های آشنائی و ارتباط، بازی اشعار روانی، پانتومیم، پانتومیم روایی، فعالیت جسمانی و پانتومیم، تصور هدایت شده و بداهه سازی از جمله مواد و مطالب این کارگاه بودند که از هر مبحث نمونه‌هایی با مربیان کار شد. پژوهش کاملاً جنبه آموزشی داشت و هدف اصلی آن معرفی نمایش خلاق و تربیت مربیانی برای این حوزه بود. در این کارگاه مخاطبین اصلی نمایش خلاق یعنی کودکان وجود

نداشتند و به همین سبب این کارگاه از جهت برقراری ارتباط نمایش خلاق با کودک اعتباری نداشت و نتایج آن قابل تعمیم به پژوهش حاضر نبود.

کارگاه بعدی کانون در سال ۸۶ در شهر بابک توسط دو نفر از مربیان اعزامی به نام نژادی و فلاح برگزار گردید، در این کارگاه تعداد ۳۲ نفر از علاقه مندان هنر نمایش شرکت داشتند، پس از شرح مختصری درباره نمایش خلاق در ادامه کارگاه بازی گروهی انجام شد. یافته‌های این پژوهش به دلیل عدم حضور کودکان در کارگاه و تمرکز برگزار کنندگان بر معرفی نمایش خلاق و تربیت مربیان، نمی‌توانست جوابی برای سوال‌های مورد نظر این پژوهش داشته باشد.

پژوهش بعدی در شهر زلزله زده بم انجام شده بود، کارگاه‌های این پژوهش در کتابخانه یکی از مدارس شهر بم توسط آقا عباسی برگزار شده بود. به لحاظ حضور مستقیم کودکان، این پژوهش با پژوهش حاضر بی ارتباط نبود. اما در گزارش ارائه شده از این پژوهش هیچ مقیاسی برای سنجش تاثیر گذاری و یا نحوه تاثیر گذاری کارگاه بر کودکان ذکر نگردیده بود، و صرفاً به ارائه گزارش اجمالی از کارهای انجام شده در کارگاه بسنده شده بود و در مواردی هم که از نتیجه حرفی زده شده بود به کلی گویی‌هایی از قبیل بهبود اوضاع روحی کودکان یا خشنود شدن بچه‌ها، بسنده شده بود.

گروه سنی مورد مطالعه این پژوهش که دانش‌آموزان مقطع دبستان بودند با رده سنی کودکان مورد مطالعه این پژوهش مطابقتی نداشت.

پژوهش بعدی تحت عنوان کارگاه مهر سرا با حضور ۱۹ نفر از دختران عقب مانده ذهنی از رده‌های سنی مختلف (۱۰ تا ۲۷ سال) تشکیل شده بود. تمرین‌های کتاب "نمایش خلاق" را مو به مو و با ظرافت خاصی و البته با صبر و حوصله بیش‌تر اجرا کردند. تمرین‌هایی نظیر جعبه جادویی، داستان‌های روائی، شعرهای عامیانه، تمرین‌های دیدن و شنیدن بر خلاقیت بچه‌ها تاثیر گذاشته بودند.

یافته‌های این پژوهش با نتایج به دست آمده در پژوهش موجود شباهت‌های زیادی داشت، تغییر رفتار، بر طرف شدن رفتارهای کم‌رویی و عدم اعتماد به نفس از شباهت‌های بارز به دست آمده در هر دو پژوهش بود. اما این پژوهش به سبب رده سنی و رشد ذهنی شرکت کنندگان در کارگاه و نیز به دلیل عدم ثبت و بررسی دقیق و طبقه‌بندی شده نتایج، نمی‌توانست کمکی به یافتن پاسخ دقیق و قطعی برای پرسش‌های مورد نظر این پژوهش داشته باشد. دیگر پژوهش انجام شده موسوم به کارگاه مدرسه نو اندیشان با حضور دانش آموزان مدرسه نو اندیشان کرمان شکل گرفت. مهمترین یافته این پژوهش که با پژوهش حاضر ارتباط مستقیمی دارد، تغییر رفتار شرکت کنندگان در کارگاه است. وقتی بازی‌ها در کارگاه انجام شد رفتارهای خجالت‌گونه، شیطنت، ترس و عدم همکاری، بر طرف شده بودند. اما رده سنی مورد نظر این پژوهش با رده سنی مورد نظر در پژوهش حاضر یکسان نبود و امکان تعمیم و تسری دادن یافته‌های آن به پژوهش حاضر امکان‌پذیر نبود. از طرف دیگر این پژوهش صرفاً گزارشی از برگزاری کارگاه نمایش خلاق در مدرسه نو اندیشان در اختیار می‌گذاشت که گزارش یاد شده فاقد مختصات و ویژگی‌های یک پژوهش بود. پژوهشگر هیچ اشاره‌ای به تعداد شرکت کنندگان، رده سنی، جنسیت، مدت زمان برگزاری و زمان برگزاری کارگاه‌ها نکرده بود.

هسته نمایش گران خلاق کارگاه‌های دیگری در سطح استان کرمان برگزار نموده بود که با بررسی نتایج آن‌ها ضمن اطلاع از تجربیات ارزشمند و حائز اهمیت این هسته، از دست آوردهای آن بمنظور انجام پژوهش استفاده گردید.

علاوه بر پژوهش‌های فوق پژوهش‌های دیگری نیز در این باره انجام گرفته بود. با بررسی یافته‌های بسیاری از این پژوهش‌ها نتایج به دست آمده در دو بخش جمع‌آوری گردید:

- ۱- بررسی پژوهش‌های (پشت دار، ۱۳۸۷)، (پرورش خلاقیت کودک، ۱۳۸۲)، (قاسمی، ۱۳۸۳)، (رحیمی، ۱۳۸۳)، (کیانیان، ۱۳۸۴)، (میثمی، ۱۳۸۵)، (اکبرلو، ۱۳۸۶)، (درودی، ۱۳۸۸)، (فدائی حسین، ۱۳۸۸)، (هاشم زاده، ۱۳۸۹)، (گل محمدی، ۱۳۸۹) و (زارعان، ۱۳۸۹)

نشان می‌داد که تمامی این پژوهش‌ها بدون انجام تجربه مستقیم درباره نمایش خلاق به طرح مبنای نمایش خلاق پرداخته بودند. این دسته از تحقیقات صرفاً اطلاعاتی درباره مراحل اجرای نمایش خلاق در اختیار می‌گذاشت و هیچ تجربه عملی در این خصوص را گزارش نکرده بود. این پژوهش‌ها بیانگر روش‌های آموزشی و معرفی نمایش خلاق بودند. همگی با شرحی تقریباً یکسان و با استفاده از منابع مشابه درباره معرفی، اهداف، شیوه‌ها، منابع و فواید نمایش خلاق به ارائه نظریه می‌پردازند. جای خالی کار عملی (برگزاری کارگاه نمایش خلاق) در همگی این پژوهش‌ها به چشم می‌خورد. یافته‌های این پژوهش‌ها به لحاظ قیاس با پژوهش حاضر به دلیل عدم تجربه عملی اجرا در حوزه نمایش خلاق، اعتباری ندارد.

۲- پژوهش‌هایی که با برگزاری کارگاه نمایش خلاق، تجربه عملی را مد نظر قرار داده بودند. این پژوهش‌ها که تعداد آن‌ها از تعداد انگشتان دو دست فراتر نمی‌رفت، اکثراً توسط کانون نمایشگران خلاق و کانون پرورش فکری و کودکان انجام پذیرفته بود، ویژگی بارز این پژوهش‌ها این بود که در آن جزئیات دقیق فرآیند نمایش خلاق منعکس نگردیده بود. نتایج غالباً بصورت اظهار نظر و تحت تاثیر عوامل کلی قرار می‌گرفتند. در این پژوهش‌ها تمرکز اصلی بر برگزاری کارگاه نمایش خلاق بود بدون در نظر گرفتن پیش فرض‌ها و سوالات مشخص. این پژوهش‌ها بیش‌تر به ارائه گزارش از برگزاری کارگاه نمایش خلاق می‌پرداخت تا ارائه یک تحقیق با یافته‌های طبقه‌بندی شده و نتایج قابل استناد. به دلیل عدم وجود کار عملی و پژوهشی بصورت همزمان در این پژوهش‌ها، یافته‌های آنان قابل استناد برای پرسش‌های پژوهش حاضر نبودند. آنچه مهم است، یافته‌های هیچ یک از پژوهش‌های انجام شده نتوانسته بود پاسخ دقیق و روشنی برای پرسش پژوهش حاضر داشته باشد.

بررسی پژوهش‌های انجام شده در خارج از کشور نشان می‌دهد تا قبل از فعالیت‌های ام‌سی کسلین^۱ سایر پژوهش‌های انجام شده مربوط به تاثیر کودک بوده و پژوهش‌های ام‌سی کسلین

۲. McCaslin

نقطه آغاز فعالیت در حوزه نمایش خلاق محسوب می‌شود. ام سی کسلین سلسله پژوهش‌هایش را در رابطه با نمایش خلاق در یک مدرسه خصوصی واقع در مرکز شهر نیویورک برای مدت ۷ سال انجام داد. وی در پژوهشی که نتایج آنرا در کتاب نمایش و کودک منعکس می‌کند می‌نویسد:

ابتدا قصه کوتاهی برای بچه‌ها گفتم و سپس از آنها خواستم آزادانه به ایفای نقش پردازند.

بسیار شگفت‌انگیز بود کلماتی که بچه‌ها به صورت بداهه آن را بیان می‌کردند به دیالوگ‌های نمایش تبدیل می‌شد و حرکت‌های آزادانه‌شان به نمایش شکل می‌داد. و در این ارتباط نمایش بر پایه خلاقیت کودکان شکل می‌گرفت و با مشارکت دسته جمعی آنها پیش می‌رفت. پژوهش بالا به لحاظ بررسی تاریخ نمایش خلاق بسیار مهم و حائز اهمیت است. اما از آنجا که دست آورد اصلی آن ابداع نمایش خلاق و کشف روش‌های اولیه برای انجام آن بوده است، نتایج این پژوهش قابل تعمیم به پژوهش حاضر نمی‌باشد. پژوهش دیگر از این سلسله پژوهش در دوره تابستان یکی از مدارس ابتدائی آموزش پرورش نیویورک توسط اسلین انجام گرفت بررسی نتایج این پژوهش نشان می‌داد رفتار کودکان تحت تاثیر نمایش خلاق قابلیت تغییر دارد و این تغییر قابل تعمیم به بیرون از محیط برگزاری کارگاه نمایش خلاق است. این پژوهش به نتایج ارزشمند دیگری نیز دست یافته بود. اما به دو دلیل نمی‌توانست پاسخ دقیقی برای پرسش‌های پژوهش حاضر داشته باشد: اول محدوده جغرافیایی متفاوت و دوم رده سنی مختلف مشارکت کنندگان.

پژوهش گر، مربی، استاد دانشگاه و از پایه گذاران نمایش خلاق در دنیا است. ام سی کسلین در ۲۰ اوت ۱۹۱۴ در کلیولند به دنیا آمد و تا زمان بازنشستگی اش ۱۹۸۵ استاد دانشگاه نیویورک بود. او کتاب‌های ارزشمندی در حوزه نمایش خلاق از خود بجا گذاشت.

از دیگر رشته پژوهش انجام شده در این باره مطالعات تری اورلیک^۱ بود. در این پژوهش بازی‌ها با امکان اجرا در مکان‌های مختلف از جمله ورزشگاه، ساحل و استخر کلاس درس و حیاط خلوت و حتی اتاق نشیمن طراحی شده و تنها ابزار لازم برای انجام بازی‌ها تخیل است. این بازیها برنده و بازنده‌ای ندارد و فقط برای لذت بردن و خندیدن طراحی شده شعار تمام این بازی‌ها " لذت بردن از بازی بر اساس همکاری و نه رقابت بود " تعداد بازی‌هایی که تری برای انجام نمایش خلاق طراحی کرد از صد بازی فراتر می‌رفت. اورلیک بازی‌هایش را به روش آزمون و خطا ابداع کرده بود یعنی هر بازی را پس از طراحی در کارگاه نمایش خلاق ارزیابی می‌کرد و در صورت پذیرش بازی توسط کودکان گروه سنی که بازی را برایشان طراحی کرده بود آنرا ثبت می‌کرد و برای به کارگیری در نمایش خلاق ارائه می‌داد. تری اورلیک طی سی سال فعالیتش در حوزه نمایش خلاق صدها و بلکه هزاران کودک را در کارگاه‌هایش شرکت داد تا فرضیه‌های مورد نظرش را بیازماید. بررسی نتایج پژوهش اورلیک نشان می‌داد که مهم‌ترین عامل برای او در پژوهشش سنجش میزان شادمانی بچه‌هاست.

برای او صرفاً شادی بچه‌ها در کارگاه اهمیت داشت. در مشاهدات تری مقیاسی برای اندازه‌گیری سایر رفتارهای کودکان در کارگاه طراحی نشده بود. و میزان موفقیت در عملکرد کارگاه صرفاً بر اساس معیار شادمانی یا عدم شادمانی کودکان اندازه‌گیری می‌شد. مهمترین یافته این پژوهش که با پژوهش حاضر بی ارتباط نیست این است که در پژوهش تری اورلیک تاثیر نمایش خلاق با شادمانی کودکان ثابت شد اما از آنجا که شادی یکی از رفتارهای کودک است یافته‌های این پژوهش نمی‌توانست پاسخگوی همه سوالات پژوهش حاضر باشد. در این پژوهش که برای بررسی چگونگی تاثیر نمایش خلاق بر رفتار کودکان پیش دبستانی انجام

۳. Orlick, Terry

استاد دانشگاه اتاوا - انتاریو کانادا بیش از سی سال در مقام مربی و محقق با کودکان به شیوه خلاق کار می‌کرد. مهمترین تالیف او در این زمینه کتاب cooperative sports در سه جلد است. او در سال ۲۰۰۱ توسط انجمن بین المللی روان شناسی ممتخر به کسب جایزه برای تحقیق و تاثیر روان شناسی در فعالیت کودکان را دریافت کرد. او همچنین بعنوان استاد برتر دانشگاه اتاوا جایزه افتخاری دریافت کرد.

گرفت، ابتدا ۷ نفر از کودکان گزینش شده از بین کلاس‌های پنج‌گانه مهدکودک طلّیعه در برگزاری کارگاه نمایش خلاق شرکت داده شدند. مربیان، کودکان را در کارگاه‌هایی که بازیهای آن برای همه بصورت یکسان انتخاب و اجرا گردید، مشارکت دادند و ضمن تهیه فیلم مشاهدات خود را ثبت نمودند. با بررسی مشاهدات، رفتار کودکان در حین انجام کارگاه مورد ارزیابی قرار گرفت. نتایج نشان دادند که میزان تاثیر کارگاه‌ها بر رفتار کودکان یکسان نبوده و میزان تاثیر بر دسته‌ای از رفتارها چشم‌گیرتر و بردسته دیگر کم‌رنگ‌تر و حتی بدون تاثیر بوده است. یافته‌های حاصل، یکسان بودن میزان تاثیر نمایش خلاق بر رفتار کودکان پیش دبستانی را مورد تردید قرار می‌دهند.

روش پژوهش

پژوهش حاضر به شیوه کیفی انجام شد.

جامعه تحقیق: کودکان پیش دبستانی (کودکان زیر هفت سال).

نمونه تحقیق: نمونه‌گیری پژوهش حاضر از نوع هدفمند بود.

شرکت کنندگان در این پژوهش ۷ نفر از کودکان مهدکودک طلّیعه بودند که در زمستان سال ۸۸ از میان افراد پنج کلاس این مهدکودک گزینش شدند، نکته قابل ذکر این است که درگزینش اول تعداد ۲۰ نفر از کودکان انتخاب و در تمرین‌های دستگرمی مشارکت داده شده بودند. اما برای انجام مرحله نهایی برگزاری کارگاه تعداد ۷ نفر اصلی با توجه به مشکلات بارز رفتاری که در آن‌ها مشاهده شده بود، گزینش شدند.

ابزار تحقیق

مشاهده (روش اطلاعات دیداری)

در این تحقیق روش مشاهده به منظور جمع‌آوری اطلاعات لازم برای تحقیق انتخاب گردیده بود و از آنجا که مشاهده‌گر (مربی نمایش) کاملاً در امر مشاهده مشارکت داشت،

شاهده از نوع آشکار انتخاب گردید. در انجام کلیه مراحل مشاهده، مشاهده گر تلاش کرد به منظور کم کردن فاصله با کودکان خود را تحت عناوینی همچون خاله قصه گو و دستیارش را به عنوان هم بازی کودکان به آنها معرفی کند. با این اقدام کودکان در فاصله کمتری به برقراری ارتباط با مشاهده گر مبادرت کردند.

ابزار دیگری که مشاهده گر در این تحقیق به عنوان منابع اطلاعاتی خود مورد استفاده قرار داده بود، تصاویر ضبط شده توسط دستگاه فیلم برداری بود، تصاویر ضبط شده ضمن آنکه فرآیند و حقایقی را که نسبت به چشم مشاهده گر خیلی پیچیده بود، ضبط و نگهداری می کرد، همچنین ثبت غیر تعاملی مشاهدات را نیز ممکن ساخت و ضمناً تصاویر ضبط شده برای تحلیل مجدد توسط دیگران در اختیار بود.

روش تحلیل داده‌ها

روش تحلیل داده‌ها توصیفی است، در این پژوهش شیوه انجام جلسات و مشاهدات پژوهشگر و نیز تغییرات کودکان طی جلسات توصیف شدند.

روش جمع آوری و تحلیل داده‌ها در این پژوهش مبتنی بر ثبت و بررسی مشاهدات محقق بود. تجربیات عملی، مشاهدات عینی، و تصاویر ضبط شده از کارگاه‌ها بصورت روزانه روی کاغذ پیاده می شد. متن‌های به دست آمده حکایت گر اطلاعاتی از هر کارگاه بود که بنیان یافته‌ها و تفسیرهای پژوهش را تشکیل می داد. پس از جمع آوری این متون در قالب یک متن واحد، متن به دست آمده نقش جانشینی برای واقعیت تحت مطالعه را در فرآیند پژوهش به عهده گرفته بود. در این متن کلمات روایتگر روند برگزاری و پیامدهای حاصل شده در کارگاه بودند که داده‌های پژوهش را در خود جای می دادند. با مطالعه داده‌ها و بررسی دقیق آنها، درک پدیده‌ها و واقعیت تحت مطالعه میسر شد. دقت در جزئیات وقایع، گفتار، روابط و عکس‌العمل‌ها درک موقعیت را بهبود بخشیده بود. داده‌ها به صورت استنتاجی مورد تجزیه و تحلیل قرار می گرفت و نتایج پژوهش به دست می آمد.

یافته‌های پژوهش

شروع نمایش خلاق با تمرینهای دستگرمی آغاز می‌شد. بچه‌ها در ابتدای هر تمرین از برآورده کردن درخواست گروه تحقیق ناتوان بودند اما به تدریج و در روند پیشرفت نمایش توانایی قابل ملاحظه‌ای در این خصوص از خود نشان می‌دادند. از جمله تمرینهای انجام شده در کارگاه‌ها عبارت بودند از:

تمرین وحدت: بچه‌ها را جمع شدند و از آن‌ها خواسته شد تا دستهایشان را روی دست مربی قرار دهند و یکصدا شوند.

تمرین راه رفتن: از بچه‌ها خواسته شد تا به سبکهای مختلف راه بروند مثل حیوانات مختلف، پدر بزرگ و مادر بزرگ.

اجرای شعر با حرکات نمایش: شعری را که همه بچه‌ها حفظ بودند انتخاب شد و ا به صورت نمادین اجرا گردید...

تمرین دیدن با چیدن اشیاء مختلف روی میز از بچه‌ها خواسته شد تا اشیایی را که در هر نوبت حذف شده تشخیص دهند. این تمرین برای شناسایی دقت و حافظه آن‌ها بود. تمرین لمس کردن: بچه‌ها بدون اینکه اشیاء مختلف را ببینند فقط با لمس کردن آن‌ها را تشخیص می‌دادند.

تمرین شنیدن و گفتن: به این صورت اجرا می‌شد که جمله‌ای بصورت در گوشی به یکی از بچه‌ها گفته می‌شد و آن‌ها گوش به گوش به هم می‌رساندند و نفر آخر عبارت شنیده شده را بلند اعلام می‌کرد و میزان تغییر در آن عبارت مشخص می‌شد.

تمرین تخیل: کشیدن نقاشی تخیلی، چیدن میوه از درخت، مسواک زدن تخیلی. رفتار کودکان حین انجام تمرینهای دستگرمی تفاوتی داشت یکی دونفر منتظر می‌ماندند و با اندکی مکث بعد از دیگران در تمرینها مشارکت می‌کردند و ترجیح می‌دادند کار توسط دیگران آغاز شود. بر عکس بعضی از آن‌ها مرتب داوطلب انجام تمرینها می‌شدند. و

یک نفر سعی می‌کرد هر کاری را با ایده‌ی خود به انجام برساند و شیوه جدیدی را برای اجرای نقش به کاربندد.

رفتار هر یک از بچه‌ها در برخورد با این تمرین بیانگر میزان علاقه‌مندی، خجالتی بودن یا تمایل به همکاری بود. همچنین میزان بلندی صدای هر کودک هنگامی که مربی از آن‌ها می‌خواست خود را معرفی کنند، شاخص خوبی برای سنجش میزان اعتماد به نفس آن‌ها بود. در اجرای نمایش خلاق از بچه‌ها خواسته شد تا شیوه راه رفتن هر یک از حیوانات داخل قفسه را به نمایش بگذارند. این تمرین با هدف سنجش میزان توانمندی و خلاقیت هر یک از آن‌ها انجام شد.

در قسمت بعد، تقلید راه رفتن به شیوه سیب و گلابی خلاقیت کودکان را به نمایش می‌گذاشت.

تفاوت رفتار کودکان در ابتدای هر تمرین با زمانی که در روند اجرای نمایش قرار گرفته بودند قابل ملاحظه و تأمل بود. از دوفراز کودکان که در تمرینهای دستگرمی خجالتی تر بودند خواسته شد نقش سیب و گلابی را بازی کنند آن‌ها بدون هیچ اقدامی سکوت کردند، دو نفر از دختران برای اجرای این نقش‌ها داوطلب شدند اما از عهده آن بر نیامدند. مربیان تلاش کردند با اجرای خود، آن‌ها را هدایت کنند پسرها در ایفای نقش نسبت به دخترها ضعیف تر عمل کردند و ترجیح دادند از صحنه نمایش کناره‌گیری کنند. پس از اجرا یکی از کودکان به نام غزاله برای تعریف کردن قصه داوطلب شد و آن را به طور کامل برای همه تعریف کرد. در نمایشی دیگر ایده‌ای را برای نمایش خلاق انتخاب کردیم به این صورت که میزی به عنوان پیشخوان یک مغازه تعیین و اشیائی به عنوان کالاهای موجود در مغازه روی آن چیده شد و از بچه‌ها خواسته شد در نقش مغازه دار و مشتری ایفای نقش کنند. مهربان اولین داوطلب بود. اما بعد از او امید و آیدا هیچکدام نتوانستند به صورت فی البداهه از عهده ایفای این نقش برآیند، پس از یک آموزش مختصر

توسط پژوهشگر و دستیارش بچه‌ها به خوبی از عهده این کار برآمدند.

بچه‌ها پیشرفت چشمگیری نسبت به جلسات قبلی داشتند. آن‌ها توانسته بودند تا اندازه‌ای از خلاقیت خود استفاده کنند و اعمال و رفتار نمایشی را به صورت فی البداهه به جریان نمایش اضافه کنند. بچه‌ها در جریان اجرای نمایش خلاق ضعف‌های یکدیگر را جبران می‌کردند و همبازی خود را برای ایفای بهتر

نقش یاری می‌دادند. مهربان از مربی اجازه گرفته بود تا نقش خود را به شیوه دیگری اجرا کند و یک شخصیت جدید را وارد نمایش کند. در جلسات بعد بچه‌ها کم‌تر اجازه می‌دادند تا به آن‌ها کمک شود و بسیار کمتر تقلید کردند.

نکته قابل توجه در جلسات بعد این بود که بچه‌ها یکدیگر را با اسم نقش‌هایشان صدا زدند و توانسته بودند به طور کامل به شخصیت‌های داستان جان ببخشند. اما مهمترین اتفاق در نمایش خلاق برخورد خلاقانه‌ی بچه‌ها در آفرینش و مواجهه با شخصیت‌های جدید داستان بود، به صورتی که بچه‌ها در این مواجهه خلاقیت‌های بسیاری را به صورت فی البداهه از خود به نمایش گذاشتند، به نظر می‌رسید ترکیب جدید با فضای کارگاه نمایش از سوئی و کسب مهارت و تجربه ناشی از تمرین‌های جلسات قبل از طرف دیگر باعث شده بود تا بچه‌ها انرژی و تمرکز خود را هر چه بیش‌تر از قبل در اجرای نمایش خلاق بکار بگیرند و بسیاری از حرکات یا حتی دیالوگ‌ها را بدون اینکه از آن‌ها خواسته شده باشد یا حتی به آن‌ها آموزش داده شده باشد از خود به نمایش بگذارند، مسئله مهم‌تر در این جلسه آنکه دو نفر از بچه‌ها که در جلسات قبل بیش‌تر کناره‌گیری می‌کردند و شروع هر برنامه‌ای را به دیگران واگذار می‌کردند در این جلسات تقریباً همپای سایر بچه‌ها و با اشتیاق در اجرای نقش‌ها مشارکت داشتند.

بحث و نتیجه‌گیری

نتیجه قابل توجهی که از برگزاری کارگاه‌های نمایش خلاق به دست آمد توجه به عنصر سرگرمی و نقش آن در ایجاد ارتباط موثر با کودکان است، همچنین به علت تازگی بازی‌ها در تمرین‌های دستگرمی کودکان استقبال بسیار خوبی از این کارگاه‌ها به عمل آوردند. به طوری

که بعد از تمرین‌های دستگرمی میزان تمایل و علاقه آن‌ها برای همکاری با ما به نحو قابل ملاحظه‌ای افزایش یافت، مسئله در خور توجه دیگر اینکه بچه‌ها در قالب گروه به راحتی به خود آگاهی رسیدند و به نقاط ضعف و قوت خود پی بردند. همچنین پس از گذشت زمان اندکی از تمرین‌های دستگرمی آن‌ها دیگر هیچ گونه استرس و مقاومتی برای فعالیت نداشتند. آن‌ها با مهارت خاصی نا توانی خود را در زیر سایه گروه استتار می‌کردند.

در کارگاه‌های بعدی آنچه بیش‌تر مشاهده می‌شد واکنش بچه‌ها نسبت به ایفای نقش یکدیگر و میزان مشارکت داوطلبانه آن‌ها در نقش‌های مختلف و بروز استعدادهاى آن‌ها بود. از همه مهم‌تر اینکه قرار گرفتن کودکان در موقعیت ایفای نقش‌های متفاوت فرصت تقلید را از آنان سلب کرده بود و باعث بروز خلاقیت آنان می‌شد.

به طور کلی در تمامی گزارش‌های بررسی شده از پژوهش‌های قبلی به نتایجی مشابه اشاره گردیده است، نتایجی چون بروز خلاقیت به واسطه حضور در موقعیت ایفای نقش، استقبال و اشتیاق کودکان به حضور در کارگاه‌های نمایش خلاق به دلیل وجود عناصر سرگرمی و تفریح، مشارکت در گروه و غلبه بر نقاط ضعفی چون کم‌روئی و خجالت. پژوهش حاضر نیز ضمن تأیید و تکرار این تجربه‌ها، با ثبت و بررسی اجزای رفتاری کودکان از جمله کنش‌ها و واکنش‌ها، و بخصوص بررسی تغییر در رفتار کودکان به نتایجی دست یافته است که در پژوهش‌های قبلی اشاره‌ای به آن‌ها نگردیده است:

۱. عدم امکان تقلید در نمایش خلاق بواسطه وجود نقش‌های متفاوت مهم‌ترین عامل بروز خلاقیت کودکان است.

۲. مهارت‌های کسب شده در موقعیت نقش‌های شبیه‌سازی شده در نمایش خلاق قابلیت تعمیم به جهان واقعیت را دارد.

۳. نمایش خلاق بر رفتار کودکان تأثیر یکسان ندارد. (بررسی تک تک رفتارهای بروز یافته از جانب کودکان در کارگاه‌های نمایش خلاق نشان می‌دهد تأثیر نمایش خلاق بر دسته‌ای از رفتارها بیش‌تر، بر دسته‌ای کمتر و بر دسته‌ای بی تأثیر است)

نتایج پژوهش:

۱. به دلیل وجود عنصر سرگرمی، کودکان برای شرکت در کارگاه نمایش خلاق رغبت و علاقه زیادی از خود نشان دادند.
۲. با توجه به علاقه مندی و رغبت کودکان به مشارکت در کارگاه نمایش خلاق، این روش در برقراری ارتباط با کودکان در مقایسه با سایر روش‌ها، روشی کارآمد و درخور ارزیابی شد.
۳. از آنجا که تمرینات دستگرمی و بازیهای خلاق که در برگزاری نمایش خلاق از آن‌ها استفاده شد بصورت نظام مند و هدف دار طراحی گردیده بود، در مقایسه با سایر انواع سرگرمی برای بچه‌ها از فواید ثانویه دیگری همچون تحریک خلاقیت، خود آگاهی، ایجاد اعتماد به نفس و تجربه زندگی واقعی به دور از فشارهای دنیای واقعی برخوردار بود.
۴. نمایش خلاق ضمن سرگرم نمودن کودکان توانسته بود به عنوان ابزاری مناسب برای مربی (مربی متخصص) بمنظور تشخیص ضعف‌های رفتاری کودکان مورد استفاده قرار گیرد.
۵. از آنجا که نمایش خلاق بصورت گروهی انجام می‌شد کودکان در قالب گروه به نقاط ضعف و قوت خود پی برده بودند.

پیشنهادات

- الف) پیشنهادهای راهبردی مبتنی بر یافته‌های پژوهش
- معرفی نمایش خلاق و آموزش در این زمینه به مربیان، والدین و کلیه مسئولینی که به نوعی با کودکان سرکار دارند.
- گنجاندن نمایش خلاق به عنوان یک شیوه آموزشی در مقطع مهد کودک و دبستان توسط بهزیستی و آموزش و پرورش
- ایجاد الزام حضور حداقل یک مربی خلاق در هر مهد کودک

استفاده از نمایش خلاق برای یادگیری کودکان در تدریس سایر دروس جایگزین کردن نمایش خلاق برای پرورش خلاقیت کودکان به جای دروسی که تنها به انباشتن حافظه آنان می‌پردازد.

استفاده از نمایش خلاق به عنوان یک شیوه تغییر و اصلاح رفتار در کودکان توسط متخصصین و درمانگران این حوزه.

تاسیس کانون نمایشگران خلاق در سایر استان‌ها و رسیدگی و نظارت این مرکز بر عملکرد کلیه پیش دبستانی‌ها.

استفاده از نمایش خلاق برای آموزش سایر مهارت‌ها به کودکان قبل از تجربه کردن آن‌ها در زندگی واقعی.

اهمیت دادن مسئولین به مقوله بازی و نمایش خلاق و ترویج آن در جامعه.

(ب) پیشنهاد به پژوهشگران آینده

- ۱- برای تحقیق در این زمینه و با هدف تغییر رفتار کودکان، بهتر است در مرحله گزینش از یک روانشناس کودک بهره گرفته شود.
- ۲- برای دقیق‌تر شدن نتایج تحقیق می‌توان از روش تحقیق آزمایشی و برای گزینش کودکان از تست یا آزمونی که مربوط به سنجش رفتار خاصی در کودکان است استفاده کرد. (این پژوهش تنها قصد مشاهده رفتار کودکان در کارگاه نمایش خلاق را داشته است.)
- ۳- درخصوص پی بردن به پیشینه این فعالیت در ایران بهتر است از ملاقات حضوری با سایر اساتید و فعالان این حوزه که نامی از آن‌ها در هیچ کتاب یا پژوهشی وجود ندارد بهره برد.
- ۴- توصیه می‌شود پژوهشگری که مایل است در این زمینه فعالیت کند حتما در خصوص نمایش نیز اطلاعات و تجربه کافی داشته باشد.

منابع فارسی

- آقا عباسی، یداله (۱۳۷۶). *نمایش خلاق*. تهران: قطره.
- آقا عباسی، یداله (۱۳۸۵). *بم مهر بی ریای رودابه*. کرمان: دانشگاه کرمان.
- احمدوند، محمدعلی (۱۳۸۱). *روان شناسی بازی*. تهران: انتشارات دانشگاه پیام نور.
- اسلین، مارتین (۱۳۷۹). *نمایش چیست؟ (شیرین تعاونی، مترجم)*. تهران: نمایش. (نشر اصلی ۱۹۹۰).
- آمالی، ترزا (۱۳۸۱). *شکوفایی خلاقیت کودکان (حسن قاسم زاده و پروین عظیمی، مترجمان)*. تهران: دنیای نو (نشر اصلی ۱۹۹۸).
- اکبرلو، منوچهر (۱۳۸۶). *تکنیک‌های نمایش خلاق*. تهران: حوا.
- امرائی، مجید (۱۳۸۹). *نمایش درمانی (چاپ اول)*. تهران: دانژه.
- باکانان، مات (۱۳۸۴). *درس‌هایی درباره نمایش خلاق (یداله آقاعباسی، مترجم)*. تهران: قطره (نشر اصلی ۱۹۸۸).
- بلانر، آدام (۱۳۸۳). *درون‌پردازی (روان درمانی با شیوه نمایشی)*. (حسن حق شناس و حمید اشکانی، مترجمان). تهران: رشد (نشر اصلی ۲۰۰۲).
- بوهم، دیوید (۱۳۸۱). *درباره خلاقیت (محمد علی حسین نژاد، مترجم)*. تهران: ساقی (نشر اصلی ۲۰۰۱).
- پشت دار، علی محمد (۱۳۷۶). *قصه گوئی و نمایش خلاق*. تهران: انتشارات دانشگاه پیام نور.
- تورنس، نی پال (۱۳۷۵). *استعدادها و مهارت‌های خلاقیت و راه‌های آزمون و پرورش آنها (حسن قاسم زاده، مترجم)*. تهران: دنیای نو (نشر اصلی ۱۹۹۱).
- جونز، فیل (۱۳۸۳). *تئاتر درمانی و نمایش زندگی (چیستا یربی، مترجم)*. تهران: نمایش (نشر اصلی ۱۹۵۸).

- حسینی، افضل السادات (۱۳۷۸). ماهیت خلاقیت و شیوه‌ای پرورش آن. مشهد: آستان قدس رضوی
- دلاور، علی (۱۳۸۰). مبانی نظری و عملی پژوهش در علوم انسانی و اجتماعی. تهران: رشد .
- دوکرو، اتی‌ین (۱۳۸۵). گفتارهایی در باب میم. (پریوش صفا، مترجم). تهران: قطره (نشر اصلی ۱۹۹۱)
- رحماندوست، مصطفی (۱۳۸۱). قصه گوئی، اهمیت و راه رسم آن. تهران: رشد
- شمیسا، علی (۱۳۸۷). خلاقیت و نوآوری. تهران: جیحون
- فتحی، طاهر (۱۳۸۰). پسیکو درام. تهران: رشد
- کنرادراگ، ادوارد (۱۳۸۵). سنجش و یادگیری در دبستان. (علیرضا کیان منش و کامران گنجی، مترجمان). تهران: رشد (نشر اصلی ۲۰۰۲) .
- مالتز، ماکسول (۱۳۷۲). روان شناسی خلاقیت. (مهدی قراچه داغی، مترجم). تهران: شباهنگ. (نشر اصلی ۱۹۸۵)
- ماسن، پاول؛ کیگان، جروم؛ کارول هوستون، آلتا؛ کانجر، جان جین وی (۱۳۷۵). رشد و شخصیت کودک (مهشید یاسائی، مترجم). تهران: مرکز. (نشر اصلی ۱۹۹۰)
- ناظمی، یحیی (۱۳۸۵). ادبیات کودکان با رویکردی بر قصه گوئی و نمایش خلاق. تهران: چاپار
- نلر، جورج اف (۱۳۷۷). هنر و علم خلاقیت. (سید علی اصغر مسدد، مترجم). شیراز: انتشارات دانشگاه شیراز (نشر اصلی ۱۹۸۸).
- نوابی نژاد، شکوه (۱۳۸۶). نظریه‌های مشاوره و روان درمانی گروهی. تهران: سمت.
- وائقی، مینو (۱۳۷۹). آموزش هنر. تهران: انتشارات دانشگاه پیام نور
- هولتن، اورلی (۱۳۷۶). مقدمه‌ای بر تئاتر. (محبوبه مهاجر، مترجم) تهران: سروش. (نشر اصلی ۱۹۹۶)
- هی، لوئیز (۱۳۷۲). افکار خلاق درون. (اباذر حبیبی نیا، مترجم). تهران: مرداد. (نشر اصلی ۱۹۸۶)
- یوفلیک، یو (۱۳۸۰). درآمدی بر پژوهش‌های کیفی در علوم انسانی. (عبدالرسول جمشیدیان؛ سید علی سیادت؛ رضا علی نوروزی، مترجمان). تهران: سماء قلم (نشر اصلی ۱۹۷۹)

منابع لاتین

- Augsto, boal. games for actors and Non Actors. New York. Routledge, 1992.
- Booth, David. Drama in the formative Years. Ministry of Education, Ontario, 1984.
- Burger, Isabel. Creative Play acting. New York, Ronald Press, 1966.
- Chefetz, Dan. Theatre in My Head. Boston, Brown, and Co. 1971.
- Cotrell, June. Creative Drama in the Classroom. National Textbook, Lincolnwood, IL, 1987.
- Edwards, Charlotte. Creative Dramatics. The Instrucor Publications, Danville, NY, 1972.
- Heining, ruth, and Lydia Stillwell. Creative drama for the Classroom. Englewood Cliffs, NJ: Prentice - Hall, 1981.
- Jennings, Sue. Remedial drama: A Handbook for Teachers and Therapists. Theatre Arts books, New York, 1978.
- Kase - Polisini, Judith, ed. creative Drama in a Developmental Context. University Press of America, Lanham, Md, 1985.
- Landy, Robert J. Hand book of Educational Drama and teacher. Westport, CT, greenwood Press, 1982.
- Love, Douglas. Imagination Station: 99 Games to Spark Your Imagination. Harper Collins, New York, 1995.
- McCaslin, Nellie. Creative drama in the classroom. 5th Edition, new York, longman, 1990.
- McCaslin, Nellie. Theatre childrens History of UNITED STATES. Theatre Arts books, New York, 1971.
- McCaslin, Nellie, Ed. children and drama. NewYork, David Mckay, 1975.
- McCaslin, Nellie, Creative Drama in the Primary Grades. Longman, White Plains, NY, 1987.
- McCaslin, Nellie. Act Now Plays andways to Make Them. New York, S. G. Phillips. 1975.
- Moffett, James. Drama: What is Happening? National Council of Teachers of English, Champaign, IL1987.
- Orlik, terry. The Cooperative Sports and Games Book, New York, 1978.

- Orlik, Terry. The Cooperative Sports and Games Book. Panthon Books, Mew York, 1978.
- Orlik, Terry. The Second Cooperative Sports and Games Book. Pantheon Books, New York, 1982.
- Smith, James A. Creative Teaching of the Creative Arts in the Elementary School. Boston , allyn Bacon, 1967.
- Spolin, Viola. Theatre Games for the Classroom. Evanston, IL, Northwestern University Press, 1986.
- Ward, Winnifred. Storioes to dramatize. New York, Appleton Century Crofts, 1952.
- Reynard fox, Margalit. For McCaslin. 2005. (www. children theater.com)